

ЗНАХІДКИ ВОВЧКА СІРОГО (*GLIS GLIS*) У СХОВИЩАХ ПЕЧЕРНОГО ТИПУ В РЕГІОНІ СЕРЕДНЬОГО ПРИДНІСТЕР'Я

Олександр Вікирчак, Петро Площанський

Національний природний парк «Дністровський каньйон» (м. Заліщики, Україна)

Finds of the fat dormouse (*Glis glis*) in cave-type shelters in the Middle Dnister Region. — O. Vikiychak, P. Ploshchansky. — The Middle Dnister Region (left bank and right bank of the Dnister from the mouth of the Zolota Lypa River in the northwest to the mouth of the Zbruch River in the southeast) has a complex geological structure and richness of geomorphological forms: limestone, gypsum and sandstone outcrops, travertine rocks and forms of karst origin. This determines the richness of the fauna of troglomorphic species. This report presents cases of observation of the fat dormouse in cave-type shelters, both natural (karst caves, cavities in the outcrops of Albian and Cenomanian limestones and travertines) and artificial origin (abandoned basements, stone foundations, etc.). These facilities provide animals with shelters for rest and reproduction. They are usually located on hard-to-reach steep slopes in canyon-like river valleys, where the level of disturbance of animals during various phases of their daily activity and annual life cycle is minimized. An important factor in the existence of populations of the studied species is the combination between complex geomorphological objects that provide shelters and a rich forage base. This is determined by the presence of forest and other tree and shrub vegetation, which includes nut species (hazel, wild walnut trees, beech) and berry and stone species (turf, viburnum, black viburnum, cherry, thorn, barberry). The information presented here on records of the fat dormouse (*Glis glis*) is not the result of purposeful research but it was accumulated in the process of describing geomorphological objects. Further research using special techniques and appropriate instrumentation would allow us to expand our understanding of the ecological requirements of the fat dormouse to the conditions of existence, which would be the scientific basis for environmental management of this species. However, current data on 13 records at 11 sites also provide clarity on the use of shelters by dormice.

Key words: fat dormouse, cave-type dwellings, shelters, Dnister Region.

Correspondence to: Oleksandr Vikiychak; Dnistrovsky Canyon National Nature Park; Stepan Bandera St. 5b, Zalischyky, Ternopil Oblast, 48601 Ukraine; e-mail: ol_vikiychak@ukr.net; orcid: 0000-0002-2683-9213

Submitted: 24.02.2020. Revised: 18.05.2020. Accepted: 25.06.2020.

Вступ

Регіону Середнього Придністер'я притаманна складна геологічна будова і відповідно багатство геоморфологічних форм: виходів вапнякових, гіпсових і пісковиків, травертинових скель та форм карстового походження. Цим визначається багатство фауни видів троглофілів (Фауна печер... 2004). Серед них один з найтиповіших видів троглофільних гризунів — вовчок сірий (*Glis glis*) (Загороднюк 2004; Зайцева 2014). Цей вид, за даними авторів, виявився найчастіше реєстрованим в підземних порожнинах Придністер'я видом гризунів.

Мета роботи — узагальнити відомості про знахідки вовчків у підземних місцезнаходженнях Придністер'я, накопичені авторами упродовж останніх 20 років.

Матеріал і методи

У повідомленні описано зустрічі вовчка сірого (*Glis glis*) у сховищах природного та антропогенного походження. Факти перебування у сховищі звірків і їх чисельність фіксувались на основі візуального спостереження. Наведені тут відомості не є результатом цілеспрямованих досліджень. Вони нагромаджувалися у процесі опису геоморфологічних об'єктів, які одночасно слугують сховищем для виду, що досліджується. У цій праці наведено факти спостереження вовчка сірого за період 2009–2020 р. у сховищах печерного типу як природного (карстові печери, порожнини, відслонення вапняків, травертини), так і штучного походження (закинуті підвали, кам'яні підмурівки). Картосхеми деяких сховищ публікуються вперше.

Огляд знахідок на травертинових скелях

Завдяки особливостям мікроклімату каньйоноподібних річкових долин досліджуваному регіону притаманні травертинові процеси, для перебігу яких потрібна підвищена температура повітря. У цьому випадку виникають досить потужні відклади вапняків, що виносяться джерельними водами з надр (Свинко & Волік 2004). У таких скелях завжди багато порожнин різних за розміром і формою, що є сприятливим для поселення вовчка (Площанський 2007, 2012, 2014). У всіх описаних випадках спостереження вовчка довкола таких скель зростала деревно-чагарникова рослинність.

Печера Мала Скеля (поблизу села Ісаків Івано-Франківської області)

Вовчок сірий спостерігався 29.07.2009 в середині штучної печери Мала Скеля витесаної у травертиновій скелі у вигляді кімнати. З північно-східної сторони травертинової скелі на висоті 2 м — невеликий трикутний отвір, далі двометровий коридор і печера у вигляді кімнати площею близько 10 м² і висотою 3 м. Помітно, що форма печери довершувалась вручну. На південь кімната має вікно з балконом 0,5 м², на який можна вийти і помилуватися пейзажами лісу та Дністра (рис. 1).

Травертини на Вільхівцевському потоці (поблизу с. Вільхівці Івано-Франківської обл.)

Джерельні води утворили в руслі струмка травертинові накопичення у вигляді загат, стінок, навісів, містків з багатьма пустотами різних розмірів (рис. 2). Вовчок сірий спостерігався тут у 2012 році. Звірок використовує пустоти, як схованку.

Монастирська скеля (поблизу села Сокілець Тернопільської області)

Зі сторони р. Стрипа (рис. 3) скеля має вигляд вертикального уступу висотою близько 15 м з великою кількістю внутрішніх порожнин (Площанський 2014: 167). Довкола скелі зростає високостовбурний листяний ліс (клен широколистий, граб, дуб звичайний, черешня). Трав'янистий ярус представлений високою рудеральною рослинністю. Вовчка сірого тут спостерігали навесні, 07.05.2012.

Печера Дубова у скелі Монахова гора (поблизу села Литячі Тернопільської області)

Печера закладена між травертином і осадовими породами девону, червоними аргілітами та алевролітами. Товщина залягання травертинової скелі – до 15 м. Монолітний блок травертину на похилому схилі з широким та високим кулісо-подібним гротом (рис. 4). Грот в перерізі має карниз, виступ (Площанський 2012: 28-34). Тут вовчка спостерігали 26.03.2012.

Рис. 1. Травертинова скеля «Мала скеля», 29.07.2009. Фото П. Площанського.

Fig. 1. Travertine rock "Mala Skelia", 29.07.2009. Photo by P. Ploschansky.

Рис. 2. Травертинові загати на Вільхівцевському потоці, 20.06.2013. Фото П. Площанського.

Fig. 2. Travertine dams on the Vilkhivetsky stream, 20.06.2013. Photo by P. Ploschansky.

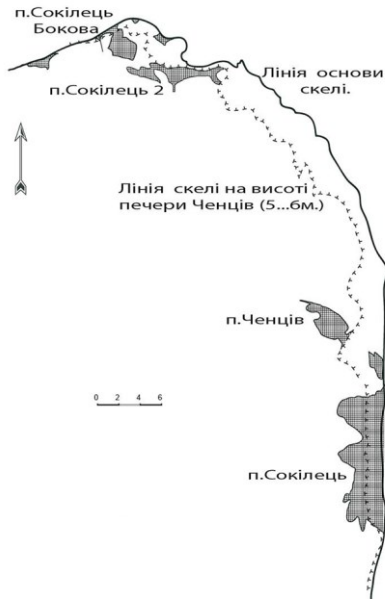

Рис. 3. Розташування порожнин у травертиновій скелі Монастирська скеля.

Fig. 3. Location of cavities in the travertine rock Monastery Skelia.

Рис. 4. Печера Дубова у травертиновій скелі Монахова гора, 23.03.2012. Фото П. Площанського.

Fig. 4. Dubova Cave in the travertine rock Monakhova Hora, 23.03.2012. Photo by P. Ploschansky.

Травертинова скеля Летячка (поблизу села Космирин Тернопільської області)

Розташована у лісовому урочищі Локичка Золотопотіцького лісництва квартал 29, виділ 18, 19. Являє собою типовий з великою кількістю порожнин травертиновий масив з джерелами на верхньому плато (рис. 5). Джерела спадають з уступу мальовничим водопадом. Довкола скель — листяний ліс, трав'янистий ярус представлений високою вологолюбною рослинністю. Вовчок сирій був спостережений тут 08.05.2012.

Огляд знахідок в порожнинах у вапняках

Для регіону дослідження притаманні потужні виходи вапняків (Бакаєва 2014: 39). Ці породи відслонюються у верхніх частинах схилів каньйоноподібних річкових долин. У них багато тріщин та порожнин різного розміру. Біля підніжжя таких скель висока деревно-чагарникова рослинність з участю свидини, дикої груші, дерену, шипшини, черешні, ліщини, глоду, барбарису.

Рис. 5. Картографічне розташування порожнин у травертиновій скелі Летячка.

Fig. 5. Map of the location of cavities in the travertine rock Letiachka.

Рис. 6. Порожнина Деренівка у вапняках.
Fig. 6. Derenivka Cave in limestones.

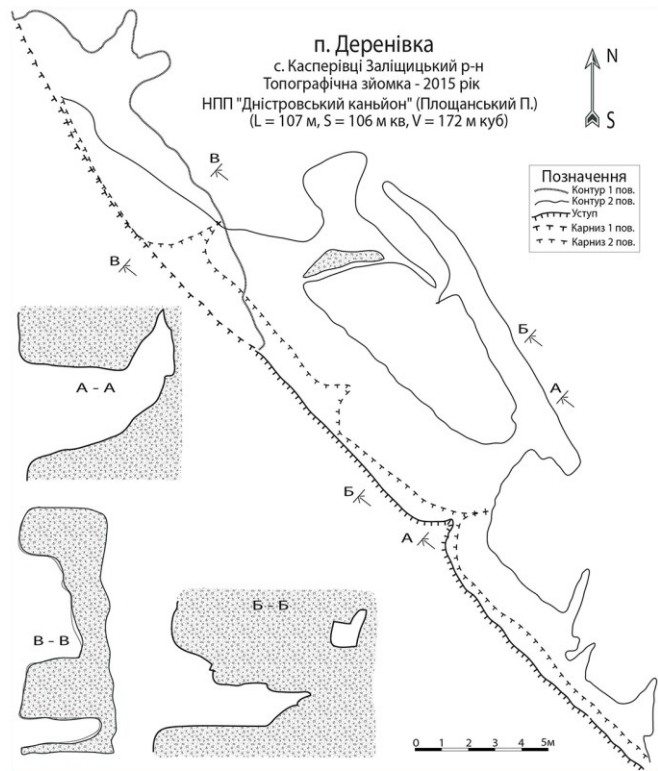

Рис. 7. Схема порожнини Деренівка.
Fig. 7. Map of Derenivka Cave.

Печера Деренівка (поблизу с. Касперівці)

Вовчок сірий відмічений 30.06.2015 поблизу с. Касперівці Тернопільської обл. на стінці схилу долини р. Дністер в урочищі Деренівка — його виявлено у печері Деренівка, закладеній в товщі альбських вапняків (рис. 6).

Печера має широкий грот-навіс у середній частині пачки породи (рис. 7). З грота ведуть декілька тріщин розколу вглиб масиву. Дві тріщини виводять у тріщини відпору основного блока порожнини шириною 1...3 м. З південно-західної сторони в основі стінки під основним гротом є ще один широкий грот, з якого відходять декілька коротких тріщин в глиб масиву.

Огляд знахідок у гіпсових печерах карстового походження

Геологічна будова Середнього Придністер'я характеризується наявністю потужного гіпсового пласту, що утворився з відкладів давнього Сарматського моря.

Для гіпсів притаманний розвиток карстових процесів, у результаті чого утворилися різні за розміром підземні порожнини аж до лабіринтів протяжністю декілька сотень кілометрів (Дублянський & Ломаев 1980: 62).

Печера Елефантина (поблизу селища Звенячин Чернівецької обл.)

Це сховище являє собою карстовий хід у гіпсах довжиною близько 50 м. Вхід розташований на вертикальній стінці кар'єру, що не розробляється з 1950-х років (Рідуш & Купріч 2003: 25–26). 1 особина вовчка була спостережена 29.09.2019 року у печері Елефантина за 15 м від входу поряд з кількома особинами підковика малого (*Rhinolophus hipposideros*) (рис. 8).

Печера Гострі Говди (поблизу селища Кострижівка Чернівецької області)

Це значний за розмірами карстовий лабіринт у гіпсах, загальна довжина досліджених ходів станом на даний час становить 3,5 км (Плоцанський 2007: 18–22).

Рис. 8. Вовчок сірий (*Glis glis*) у порожнині Елефантина, 29.09.2019. Фото П. Площанського.

Fig. 8. A fat dormouse (*Glis glis*) in the Elephantyna Cave, 29.09.2019. Photo by P. Ploschansky.

Виводок вовчків (8 особин) спостерігали у цій печері 29.09.2019 у другій від входу тріщині з освітленістю до 5 %. У 2007 році у цій же печері за 300 м від входу знайдено забутий спелеологами поліуретановий килимок. Він був погризений гризунами, ймовірно вовчком.

Печера Думка (поблизу села Одайв Івано-Франківської області)

Розташована в урочищі Думчина долина на стінці карстового провалу. Провал діаметром до 30 м у ерозійному яру. Частину провалу складає природний арокний міст з проходом 3 x 1,8 м та довжиною 5 м. Вхід — на дні у боковій, гіпсовій стінці висотою 11 м. Печера являє собою сотню метрів мало розгалужених ходів. Дальній тупик закінчується висипкою.

Одна доросла особина вовчка сірого спостережена тут 25.08.2009 року.

Порожнини антропогенного походження

Урочище джерела Казкове (поблизу села Добрівляни Тернопільської області)

Вовчок спостерігався у 2018 році поблизу села Добрівляни (Заліщицький район) в урочищі джерела Казкове при дорозі на виїзді з Добрівлян в сторону села Бедриківці. Мурована з тесаного вапняку підпірна стінка має отвори для стоку води, через які вовчок легко ховається у пустоти між стінкою і породою схилу.

Порожнина підвал Стебник-3 (поблизу с. Берем'яни Тернопільської області)

Це один із з 4 старих підвалів-стебників побудованих у 1930-х роках. Вони розташовані у зрілому дубово-грабовому лісі на південно-західних схилах гори Велика Говда. Порожнина Стебник-3 закладена в жовто-червоній глині. Вхід має ширину 1 м і висоту 0,3 м (рис. 9). Підмурівка входу обвалилася. Перекриття (кам'яна плита) тримається на глині і перекошилося до виходу.

Вовчка сірого спостерігали тут 26.07.2014, 3.08.2014 та 16.08.2014 При появі людини у підземеллі звірок з'являвся з вузької нори діаметром 8...10 см — на лівій стінці під стелею і швидко ховався або навпаки — втікав з неї (рис. 10).

Зведені відомості

Загалом наведена вище інформація стосується 11 місцезнаходжень, у т. ч. 3 в межах Івано-Франківщини, 6 — в межах Тернопільської області, 2 — в межах Буковини.

Вовчок сірий виявлений авторами у сховищах чотирьох типів, як природного, так і штучного генезису. Такі дані узагальнено в таблиці 1.

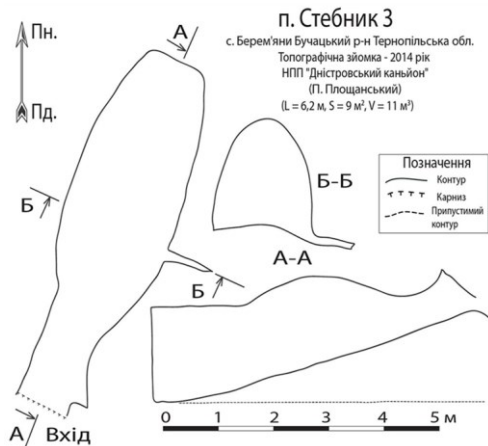

Рис. 9. Картографічна схема порожнини Стебник-3.

Fig. 9. Map of Stebnik-3 cavity.

Рис. 10. Вовчок сірий у порожнині Стебник-3; 16.08.2014. Фото О. Вікирчак.

Fig. 10. A fat dormouse in the Stebnik-3 cavity. 16.08.2014. Photo by O. Vikyrychak.

Таблиця 1. Знахідки вовчка сірого, *Glis glis*, у сховищах печерного типу в регіоні Середнього Придністер'я (2009–2020 рр.; порядок хронологічний)Table 1. Findings of the fat dormouse, *Glis glis*, in cave type shelters in the Middle Dnister Region (2009–2020; chronological order)

Дата	Місце*	Назва сховища	Тип сховища	Координати (Google Earth)	Особин	Спостерігач
29.07.2009	с. Ісаків Городенківського району (IFR)	печ. Мала Скеля	Порожнина у травертині	48.820640°, 25.245278°	1	П. Площанський
25.08.2009	с. Одаїв Тлумецького р-ну (IFR)	печ. Думка	Печера у гіпсах	48.867572°, 25.127906°	1	П. Площанський
26.03.2012	с. Литячі Заліщицького р-ну (TER)	—	Травертинова скеля	48.818074°, 25.493975°	1	П. Площанський
07.05.2012	с. Сокинець Буцацького р-ну (TER)	Монастирська скеля	Ніші у травертиновій скелі	48.882927°, 25.404249°	1	П. Площанський
08.05.2012	с. Космирин Буцацького р-ну (TER)	—	Ніші у травертиновій скелі	48.886739°, 25.232980°	1	П. Площанський
26.07.3.08.16.08.2014	с. Берем'яни Буцацького р-ну (TER)	Стебник-3	Закинутий підвал	48.873373°, 25.427903°	1	П. Площанський, О. Вікирчак
30.06.2015	с. Касперівці Заліщицького р-ну (TER)	печ. Деревівка	Тріщина у вапняках альбського ярусу	48.655479°, 25.822275°	1	П. Площанський
23.08.2018	с. Добрівляни Заліщицького р-ну (TER)	—	Підпірна стінка шосейної дороги	48.677756°, 25.760687°	1	П. Площанський
29.09.2019	с. Звенячин Заставнівського р-ну (СНЕ)	печ. Елефантина	Печера у гіпсах	48.634430°, 25.722426°	1	П. Площанський
29.09.2019	с. Звенячин Заставнівського р-ну (СНЕ)	печ. Гострі Говди	Печера у гіпсах	48.635010°, 25.721964°	8	П. Площанський
20.06.2020	с. Вільхівці Городенківського району (IFR)	—	Ніші у травертиновій скелі	48.806497°, 25.366353°	1	П. Площанський

* Примітка. Назви областей подано латиничними акронімами (TER, IFR, СНЕ).

Наведені у цьому повідомленні відомості про зустрічі вовчка сірого (*Glis glis*) підтверджують важливість сховищ печерного типу для перебігу життєвого циклу виду. Дослідження із використанням спеціальних методик та відповідної приладної бази дали б змогу розширити наші уявлення про екологічні вимоги вовчка сірого до умов існування, що стало б науковим підґрунтям природоохоронного менеджменту цього виду на території НПП «Дністровський каньйон» та інших природоохоронних установ Придністер'я.

Література

- Бакаєва, С. Г. 2014. Короткий нарис геологічних та палеонтологічних досліджень крейдових відкладів на території національного природного парку "Дністровський каньйон". *Наукові засади природоохоронного менеджменту екосистем каньйонного Придністров'я*: Матеріали Першої міжнародної конференції (11–12 вересня 2014 р. м. Заліщики). Ліга-Прес, Львів, 85–93.
- Дублянський, В. Н., А. А. Ломаєв. 1980. *Карстовые пещеры Украины*. Наукова думка, Київ, 1–180.
- Загороднюк, І. 2004. Гризуни (Glires). *Фауна печер України*. За ред. І. Загороднюка. Київ, 99–101. (Серія: Праці Теріологічної Школи; вип. 6).
- Зайцева-Анциферова, Г. 2014. Синантропні тенденції в українських вовчків. *Праці Теріологічної школи*, 12: 38–46.
- Площанський, П. 2007. Печера "Гострі Говди". *Свет*, № 2 (33): 18–22.
- Площанський, П. М. 2012. Литячівська травертинова скеля та її охорона в умовах зростаючого рекреаційного навантаження. *Природозаповідання як основна форма збереження біорізноманіття*. Матеріали конференції (20–21 вересня 2012 року). ТОВ "Папіріус-К", Кременець, 28–34.
- Площанський, П. М. 2014. Печери у травертинових скелях басейну річки Стрипа. *Наукові засади природоохоронного менеджменту екосистем каньйонного Придністров'я*: матеріали Першої міжнародної конференції (11–12 вересня 2014 р. м. Заліщики). Ліга-Прес, Львів, 163–169.
- Рідуш, Б., П. Купріч. 2003. *Печери Чернівецької області*. Прут, Чернівці, 1–68.
- Свинко, Й. М., О. В. Волік. 2004. *Травертинові скелі Середнього Подністров'я*. Навчальна книга, Тернопіль, 1–43.
- Татаринів, К. А. 1962. Пещеры Подолии, их фауна и охрана. *Охрана природы и заповедное дело в СССР*. Изд-во АН СССР, Москва, Вып. 7: 88–101.
- Фауна печер... 2004. *Фауна печер України*. За ред. І. Загороднюка. Національний науково-природничий музей НАН України, Київ, 1–248. (Праці Теріологічної школи; Випуск 6).

References

- Bakaeva, S. G. 2014. A short essay on geological and paleontological studies of Cretaceous sediments in the territory of the Dnister Canyon National Nature Park. *Scientific principles of environmental management of ecosystems of the canyon of Transnistria: Materials of the First International Conference* (September 11–12, 2014, Zalizhchyky). League-Press, Lviv, 85–93. (In Ukrainian)
- Dubliansky V. N., A. A. Lomayev. *Karst Caves of the Ukraine*. Naukova Dumka, Kyiv, 1–180. (In Ukrainian)
- Ploschansky, P. 2007. Cave "Hostri Hovdy". *Svet*, № 2 (33): 18–22. (In Ukrainian)
- Ploschansky, P. M. 2012. Lityachivska travertine rock and its protection in the conditions of increasing recreational load. *Nature reserves as the main form of biodiversity conservation*. Proceedings of the Conference (September 20–21, 2012). Papyrus-K LLC, Kremenets, 28–34. (In Ukrainian)
- Ploschansky, P. M. 2014. Caves in the travertine rocks of the Strypa river basin. *Scientific principles of environmental management of Transnistrian canyon ecosystems: materials of the First International Conference* (September 11–12, 2014, Zalizhchyky). League Press, Lviv, 163–169. (In Ukrainian)
- Ridush, B., P. Kuprich. 2003. *Caves of Chernivtsi Region*. Prut, Chernivtsi, 1–68. (In Ukrainian)
- Svinko, J. M., O. V. Volik. 2004. *Travertine Rocks of Middle Transnistria*. Textbook, Ternopil, 1–43. (In Ukraine)
- Tatarinov, K. A. 1962. Caves of Podolia, their fauna and protection. *Nature protection and nature reserve management in the USSR*. Publishing house of the USSR Academy of Sciences, Moscow, Vol. 7: 88–101. (In Ukraine)
- Zagorodniuk, I. 2004. Rodents (Glires). *Cave fauna of Ukraine*. Ed. by I. Zagorodniuk. Kyiv, 99–101. (Series: Proceedings of the Theriological School; vol. 6)
- Zagorodniuk, I. (ed.). 2004. *Cave Fauna of Ukraine*. National Museum of Natural History, NAS of Ukraine. Kyiv, 1–248. (Series: Proceedings of the Theriological School; Vol. 6). (In Ukrainian)
- Zaytseva-Anciferova, H. 2014. Synanthropic trends in Ukrainian dormice. *Proceedings of the Theriological School*, 12: 38–46. (In Ukrainian) [CrossRef](#)